

Халилова Турдугүл Ташполотовнанын “Жогорку класстарда кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун дидактикалык негиздери” деген аталыштагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча, педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине карата

РАСМИЙ ОППОНЕНТТИН ПИКИРИ

Изилдөө үчүн тандалып алынган теманын актуалдуулугу.

Кыргыз педагогикасында предмет аралык байланыш, интеграциялап окутуунун теориялык жана практикалык маселелери КР Эл мугалими И. Бекбоевдин эмгектеринде, айрыкча, профессор Э. Мамбетакуновдун өткөн кылымдын 70-жылдарынан бери жарык көргөн бир нече эмгектеринде кеңири талдоого алынган. Автордун 2015-жылы жарык көргөн «Дидактические функции межпредметных связей в формировании у учащихся естественнонаучных понятий» аттуу эмгек бул проблемага арналган көп жылдык изилдөөлөрүнүн соңку жыйынтыгы болуп саналат. Э. Мамбетакуновдун интеграциялап окутууну бүтүндөй билим берүүнү жана анын бардык функцияларын өркүндөтүүнүн дидактикалык шарты катары изилдөөдө эске алынган. Филологиялык билим берүү багытындагы методикалык эмгектер менен таанышканда кыргыз тилин интеграциялап окутууга караганда, кыргыз адабиятын интеграциялап окутуунун маселелери кыйла терең изилгендиги белгилүү болгон. Бул маселеге К. Иманалиев Б., Алымов, С. Байгазиев, А. Муратов, С. Рысбаев, Б. Оторбаев, М. Тешебаев, М. Мадумарова атайын кайрылышып, кандидаттык диссертациялар коргологон. Ал эми кыргыз тилин окутуунун методикасында алгачкылардан болуп Эл мугалими практик Б. Исаков 1993-жылы жарык көргөн «Сабат санжырасы» аттуу методикалык эмгегинде сөз кылган. Проблемага Б. Акматов, Ж. Чыманов, А. Мукамбетова, Ш. Мондошов ж.б. эмгектеринде өз максаттарына ылайык токтолушкан. Кыргыз тилин интеграциялап окутуунун теориялык жана практикалык маселелерин чечүүгө арналган атайын эмгектер иштеле элек. Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен окутуу процессинде жогорку жагдайларга байланыштуу карама-каршылыктар орун алып жаткандыгы аныкталган: 1.Тил жана адабият бириктирилип, «филология» деп аталып келгенине карабастан, кыргыз тили менен кыргыз адабиятын интеграциялап окутуу практикада кеңири колдонулбай келет; 2.Кыргыз тилин окутуунун методикасы менен кыргыз адабиятын окутуунун методикасында аталган предметтерди интеграциялоонун зарылдыктары

толук таанылса да, теориялык жана практикалык бир катар маселелер чечиле элек; 3. Кыргыз тили сабагында көркөм тексттер кеңири колдонулат, бирок алар грамматикалык материалдарды гана өздөштүрүүнүн каражаты катары кызмат кылат. Аныкталган карама-каршылыктарды жоюу максатында изилдөөнүн темасын «Жогорку класстарда кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун дидактикалык негиздери» деп алууга негиз болгон.

Изилдөөнүн жаңылык деңгээлин төмөнкүлөр менен аныкталат:

- Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун теориялык жана практикалык маселелери окутууга коюлуп жаткан азыркы талаптарга шайкеш каралып, анын дидактикалык негиздеринин иштелип чыгышы, интеграциялап окутуунун максат, мазмуну аныкталып, окутуунун формалары, каражаттары жана ык-жолдорунун аныкталышы менен түшүндүрүлөт.

Аталган максатка жетүү үчүн төмөнкүдөй **милдеттер** коюлган:

1. Интеграциялап окутуунун теориядагы изилденишин, практикада колдонушун изилдеп үйрөнүү, жалпылаштыруу;
2. Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун дидактикалык шарт, талаптарын аныктоо;
3. Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун методикасын иштеп чыгуу;
4. Иштелип чыккан методика педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү, толуктоо жана практикага сунуш кылуу.

Диссертациянын түзүлүшү системалуу жана логикалык жактан ырааттуу.

Диссертациянын **биринчи бабы** “Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун жалпы маселелери” деп аталат (10-49-бб.). “Интеграциялап окутуунун жалпы дидактикалык негиздери” деген биринчи параграфында интеграциялап окутуунун ыкмалары кеңири жайылып келе жатканы менен, предметтерди туура интеграциялоодо эмнелерди эске алуу керек экендигине токтолот. Алар:

1. Интеграциялап сабак өтүүнүн максаты;
2. Сабактын темаларын тандап алуу жана аны кайсы жерде өткөрө тургандыгын пландаштыруу;
3. Ошол темалар боюнча кызыктуу маалыматтарды издөө жана жыйноо;

4. Алынган маалыматтарды темалар менен байланыштырып, пландоо (10-б.).

Предметтерди интеграциялоо аркылуу сабак өтүү төмөнкүдөй натыйжаларды бере тургандыгы тастыкталат.

1. Мугалимдер мектеп ичинде бири – бири менен кеңири тажрыйба алмашууга шарт түзүлөт;
2. Жалпы мектеп жамаатынын педагогикалык жактан да, методикалык жактан өнүгүүсүнө түрткү берет;
3. Мугалимдер өз ара биргеликте иш алып барууга үйрөнүшөт;
4. Ар түрдүү предметтердин темаларынын дал келиши, окуучулар менен мугалимдердин ойлорунун дал келиши менен жаңы ийгиликтердин жаралышына жардам берет;
5. Кыргыз тилиндеги эрежелерди туура сактоого, жазуу иштеринде орфографиялык каталарга көңүл бурууга шарт түзүлөт;
6. Чыгармада берилген проблеманы турмуш менен байланыштырып, аны окуучулар менен бирге чечүүгө аракет кылынат;
7. Алган билимдерин жазган, көргөн, уккан маалыматтары аркылуу бышыктап эсинде сактоого көнүктүрүлөт;
8. Ар бир жаңы теманы өтүүдөн мурда өтүлгөн темалардан мисал келтирип, эсине сактоого мүмкүнчүлүк түзүлөт (12-13-бб.).

Ошондой эле, интеграциялап сабак өтүүдө окутуунун ар кандай түрлөрүн туура колдонуу менен сабак өтсө, жакшы натыйжаларды берери таблица түрүндө көрсөтүлгөн (14-б.).

Мындан сырткары окутуунун жалпы методдорун колдонуу менен сабак өтүү окутуудагы көп проблемалуулуктарды чечүүгө жардам берерине токтолот (19-20-бб.).

Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутууда да ар бир баланын интеллектисине карата окутуу жакшы жардам бере ала тургандыгы, мектеп окуучусунун интеллекти, анын жөндөм-шыгы сыяктуу эле дайым өсүп-өнүгүп туруучу көрүнүш, албетте аны өнүктүрүү үчүн педагогикалык шарттардын болуусунун зарылдыгы далилденет (21-б.).

“Кыргыз тилин интеграциялап окутуу проблемасынын теориядагы жана практикадагы абалы жана өркүндөтүү жолдору” деген экинчи параграфта сабактарды интеграциялап өтүүдө да предметтерди бири менен бирин байланыштырып кетүүчү өзүнчө типтерин мисалдар менен көрсөтөт (34-37-бб.). Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялоо аркылуу окутуу функцияларын өркүндөтүүчү дидактикалык талаптары белгиленет (47-48-бб.).

Экинчи бап “Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуу боюнча изилдөөнүн материалдары жана методдору” деп аталып, изилдөөнүн материалдары жана методдору, педагогикалык-эксперименттик иштердин жүрүшү жана жыйынтыктары берилген (53-78-бб.).

Жүргүзүлгөн эксперименттин жыйынтыгы боюнча мугалимдер буга чейин сабактарды интеграциялап өтпөгөндүгү, көпчүлүк бөлүгүндө предметтерди интеграциялап окутууга боло тургандыгы боюнча маалыматтар бар экендиги айтылган. Көпчүлүк мугалимдер көркөм тексттердин негизинде интеграциялап сабак өтүү натыйжалуу экендиги, интеграциялап окутуу окуучулар үчүн аябай маанилүүлүгү баяндалат. Кыргыз тилин кыргыз адабияты эле эмес, тарых, орус тили, англис тили, музыка ж.б. сабактар менен да интеграциялап окууга боло тургандыгы тастыкталган. Негизинен, бул предметтердин интеграцияланышы окуучуларга ар тараптуу билим берип, окуучулардын ой-жүгүртүүсүн, акыл-эсин өстүрүп гана тим болбостон, сөз байлыгын кеңейтип, кыргыз тилинин эрежелерин туура сактап жазууга, ар бир сөздү өз нугу менен пайдалана билүүгө калыптандыра тургандыгы анализденген. Окуучуларга алгылыктуу билим, тарбия эле бербестен, психологиялык, физиологиялык жактан жакшы жардам берип, туура багыттап, туура жолго түшүүсүнө түрткү берери далилденген. Кыргыз тилин башка предметтер менен интеграциялоодо ар түрдүү иш пландар иштелип чыгып, ага карата үч этап менен аныктаган.

Мугалимдердин (баары – 120) ою боюнча кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялоону ийгиликтүү өткөрүп, жемиштүү натыйжаларды алуунун жолдорун иштеп чыккан.

1. Башка предметчи мугалимдер менен тыгыз байланышта болуп биргеликте сабак өтүүгө ынанышты;
2. Илимий адабияттарды көп окуу керектигин бир ооздон айтып чыгышты;
3. Окуучунун эмнеге кызыктар экендигин билүү, ар бир окуучунун ички дүйнөсүнө кирүүгө аракет кылып, алар менен сырдашууга шарт түзүлгөн;
4. Башка предметтердин материалдары окуу программасы менен дал келүүсүн карап чыгышкан;
5. Адабий чыгармалардын негизинде кино, сүрөт көрүү жана аларга карата текст түзүү же ошолордун негизинде тартылган окуучулардын өзүлөрүнүн сүрөттөрү менен иштетүүгө көнүктүрүүсүн талап кылышкан;
6. Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен байланыштыруудагы темага байланышкан ырларды уктуруу кызыгууну жаратарына күбө болушкан;

7.Тарыхты эске салган, унутулуп бараткан сөздөрдү сабакта колдонуп, аларды сөздүктөр аркылуу чечмелөөгө үйрөтүлөт;

8. Интернеттеги жаңы жаңылыктарды кошуу менен сабак өтүү жакшы натыйжа берерине ынанышкан;

9. Окуу программасынын планындагы материалдардан өтө алыстап кетпөө керектиги шарт экендигин түшүнүшкөн (71-б.).

Үчүнчү бап “Кыргыз тилин кыргыз адабияты менен жогорку класстарда интеграциялап окутуунун методикасы” деп аталып, кыргыз тилин кыргыз адабияты интеграциялап окутуунун максаты менен мазмуну, интеграциялап окутуунун формалары, ык-жолдору менен каражаттары изилденген (80-135-бб.).

Интеграциялап окутуу билим берүүнүн өтө татаал формасы, өтө узак мыктылап даярданууну талап кылган мета предметтин бир формасы экендиги, «мета» -«үчүн», «аркылуу», «ичинде», «бир негизги предметтин мазмунунан алыстабаган»- дегенди түшүндүрө тургандыгы далилденет.

1. Мета предмет - интеграцияга негизделген илим.

2.Мета предмет - бул окутуунун жаңы тиби, анын ичинде интеграциялануучу окуу материалдарынын мазмунунун жаңы ойломдорунун тиби камтылган.

3. Мета предмет - бул окутуунун жаңы формасы.

Интеграция илимдин өтө чоң талаасында пайда болду жана ар тараптуу өнүгүп кеңири жайылтылууда. Ал бат жана тез өнүгүүчү билимди жана илимдин ичине сүңгүп кирип, анын ичиндеги жаңы илимдерди пайда кылуучу процесс болуп саналат. Интеграциянын кайсы гана мүнөздөмөсүн албайлы ал системалуулукту, бир бүтүндүктү, өтө тездик менен ар тараптуу кеңири өнүгүүнү талап кылына тургандыгы тастыкталат (104-б.).

Предметтерди интеграциялап окутууда алынган натыйжалары:

1. Окуучуларды окуу программасын окутуу менен бирге дүйнөнү бир бүтүндүктө таанып билүүгө үйрөтүү;

2. Көркөм сөз каражаттарын туура колдонууга, туура сүйлөөгө, туура, таза жазууга, тыныш белгилерин туура коюуга тарбиялоо;

3. Өз алдынча каармандарга анализ жүргүзүп, алардын жакшы- жаман сапаттарын анализдеп, бири-биринен айырмалоого түрткү берүү;

4. Ар түрдүү маалыматтарды пайдаланып окуучуларды кызыктырып, сабактан калбоого, педагогикалык жактан да, психологиялык жактан да тарбияланууга машыктыруу;

5. Окуучулардын ичиндеги шык, жөндөмдөрүн ойготуп, келечектеги кесиптерин туура тандоого багыт берүү;

6. Алган билимдерин бышыктоого, аны эс-тутумунда окугандары, көргөндөрү аркылуу сактап калууга жардамдашуу экендиги анализденген (105-б.).

Диссертацияда кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун формалары таблица түрүндө берилген (115-б.).

“Интеграциялап окутуунун ык-жолдору менен каражаттары” деген үчүнчү параграфта предметтер аралык интеграция сабакты ачып берүүдөгү эң негизги жол катары каралып, алардын ички байланышын тереңдетип, предметтердин бири – биринен көз каранды экендигин айгинелейт. Айрыкча, кыргыз тили менен адабияты тыгыз байланышта болуп, биринин мазмунун экинчи предметтин мазмуну менен интеграцияланганда өтө көп ачылыштарды ачууга жардам бере тургадыгы талдоого алынган.

Ошондой эле, кыргыз тили жана кыргыз адабияты менен интеграциялап окутууда колдонулуучу методдор менен каражаттар таблица түрүндө берилген (116-117-бб.).

Ч. Айтматовдун, К. Жантөшевдин, Т. Касымбековдун, А. Осмоновдун чыгармаларынан үзүндү алынып, текст менен интеграциялап сабак өтүүнүн пландарын, үлгүлөрүн иштеп чыккан, интеграциялап сабак өтүүнүн формалары, типтери, этаптары аныкталган. Предметтерди интеграциялоо окуучуларга кантип билим берүүнү эле карабастан, аларга татыктуу билим берүүчү мугалимди тандаганга да жардам бере ала тургандыгы, изденүү менен сабак өткөн мугалимдердин гана билим берүүсүн заман талап кылгандыгына токтолот. Илим менен техниканы, азыркы учур менен тарыхты, бир предмет менен экинчи предметти интеграциялап сабак өтүүгө чакырат.

Иштин аягында изилдөөнүн жалпы жыйынтыктары, корутундулар жана практикалык сунуштар, адабияттардын тизмеси, тиркеме берилген.

Халилова Турдугүл Ташполотовнанын “Жогорку класстарда кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун дидактикалык негиздери” аттуу диссертациялык ишинде берилген илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделиш даражасы жогору жана анын практикалык мааниси боюнча жогорку класстарда кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап үйрөтүү кыргыз адабиятын окутуу предметинин жумушчу программаларын, окуу китептерин, усулдук колдонмолорду түзүүчүлөр, методист-окумуштуулар жана мугалимдер пайдалануу менен билим берүүнүн сапатын жогорулатууга жардам берет.

Диссертациянын авторефератында изилдөөнүн мазмуну, негизинен, чагылдырылган, андан эмгектин логикасын андап билүүгө болот. Иштин теориялык ойлору практикада сынактан өткөрүлгөн.

